

MIRADES ECOFEMINISTES

A L'ECONOMIA

CAMINS PER ATERRAR ELS ECOFEMINISMES
A LES ESCOLES POPULARS D'ECONOMIA (ECO)FEMINISTA

Edició:
CooperAcció
info@cooperaccio.org
www.cooperaccio.org

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/legalcode.es>

Barcelona, gener 2024

Autoria:

Joana Bregolat i Campos, CooperAcció

Disseny i maquetació:

Estudio Fragmento

El contingut d'aquest document ha estat possible gràcies al finançament de l'Ajuntament de Barcelona pel projecte "Economia feminista i crisis ecosocials: construcció de metodologies per la justícia global", a totes les persones que van participar de les xerrades "Experiències ecofeministes per la justícia global" realitzades el 2023, així com a la genealogia d'activistes, investigadores i militants ecofeministes que han compartit els seus coneixements al llarg de la història per a crear un saber ecofeminista interseccional i internacionalista.

Les idees, reflexions, aportacions i propostes que es recullen en aquest document són responsabilitat exclusiva de CooperAcció i no reflecteix necessàriament l'opinió de les finançadores.

Amb el suport de:

ÍNDICE

1. Introducció	04
2. Per què parlar sobre ecofeminismes des de l'economia feminista?	07
3. Com sumem la mirada ecofeminista a l'economia?	13
4. Ecofeminisme: una proposta de transformació	17
5. Paraules clau per un 'sentipensar' ecofeminista	27
6. Educació popular com a eina per la transformació ecofeminista	37
7. Dinàmiques: unes llavors per sembrar	41
Bibliografia	51

1. Introducció

El 2016 CooperAcció vam realitzar la nostra primera Escola Popular d'Economia Feminista. Aquesta primera passa de les escoles era fruit de sabers compartits i aprenentatges transfronterers de la *Red Mesoamericana de Mujeres en Resistencia por una Vida Digna*, que donaven lloc a un accionar concret a Catalunya en resposta als impactes de la crisi econòmica de 2008 als nostres barris, llars i vides¹. L'Escola Popular d'Economia Feminista començava a caminar amb els aprenentatges i experiències de les nostres companyes mesoamericanes, amb materials i processos d'acompanyament que van ser fonamentals per avançar; i de les companyes del País Basc que havien iniciat l'experiència abans que nosaltres.

Des d'aquest primer moment, les Escoles Populares d'Economia Feminista han anat avançant, revisant-se i adaptant-se als nous temps, a les noves crisis i emergències. Un camí divers, ple de reflexions i propostes que ha mantingut un clar compromís amb les mirades de l'economia feminista de la ruptura i amb una pràctica pedagògica des de l'educació popular com a eina per a la transformació social.

1 Per a saber més de l'origen del projecte de les Escoles Populares d'Economia Feminista de CooperAcció, podeu llegir: Sánchez Cid, M., i Aupi, A.G. (2019). *Fent safareig a l'Escola Popular d'Economia Feminista. Guia pràctica per a desenvolupar un procés col·lectiu des de l'economia feminista*. Barcelona: CooperAcció.

Aquest document que tens ara entre les teves mans vol consolidar un pas més en aquest camí d'experiències i aprenentatges col·lectius. Si entenem les crisis com aquells moments on es produeixen xocs en el funcionament del model econòmic capitalista —sistema que estructura i dicta com s'organitzen les nostres vides diàriament—, actualment les dimensions d'aquests xocs han fet un salt amb la crisi ecològica. **La intensificació del conflicte capital-vida fa més urgent la construcció de respostes comunitàries, solidàries i transfrontereres que facin saltar pels aires les contradiccions del capital per posar en el centre de l'economia la sostenibilitat de la vida, tant humana com no humana, en condicions dignes. I per a nosaltres, aquesta resposta té molt a veure amb l'ecofeminisme.**

2. Per què parlar sobre ecofeminismes des de l'economia feminista?

Vivim temps d'emergències. Desenvolupem les nostres vides en un moment històric on conflueixen múltiples crisis —sanitària, climàtica, energètica, de cures, social, política, econòmica, financera...—, on cada una intervé d'una forma concreta sobre les nostres condicions materials i immaterials per a sobreviure diàriament. A la vegada, cada una d'aquestes crisis genera impactes que es traslladen de manera diferenciada sobre els nostres cossos, vides i territoris. Impactes que són desiguals i combinats: no totes les persones els vivim de la mateixa manera, ni corporalitzem els seus efectes en la mateixa profunditat, però tots tenen unes arrels comunes.

Quines són aquestes arrels comunes?

Les dinàmiques internacionals d'acumulació per desposseïció², explotació i deshumanització que se situen en la base del model de producció capitalista són una expressió clara dels temps de crisi que vivim. Sota els imperatius de creixement il·limitat, aquestes dinàmiques fomenten la desestabilització dels processos de cures, de reproducció social i, en última instància, de sosteniment de la vida que entenem com expressions del conflicte capital-vida³.

Les mirades ecologistes, doncs, entren en acció dins de les economies feministes com a perspectives que sumen profunditat en l'anàlisi del conflicte capital-vida. Unes mirades que es plantegen en un context on la crisi ecològica pren protagonisme vers els trencaments —cada cop més forts— que generen les crisis en les dinàmiques de producció i reproducció dins del sistema capitalista actual.

En aquest sentit, és important remarcar que, quan parlem de crisi ecològica, parlem d'una crisi íntimament relacionada amb les bases materials que han fet possible el desenvolupament del model capitalista fòssil i de tot

2 Sandra Ezquerro a "Acumulación por desposesión, género y crisis en el estado español" (2021) recull el concepte d'acumulació per desposseïció de David Harvey. A través seu, busquen expressar que les pràctiques depredadores d'acumulació —com la concentració de capital o l'encerclament de bens comuns— són una dinàmica històrica del capital que es manté des dels seus orígens, s'actualitza i fins i tot s'accelera en moment de crisi. Aquesta dinàmica continuada i omnipresent implica la desposseïció de grans sectors de la població dels mitjans i els drets que els permeten tenir les condicions necessàries per a sostenir la vida diàriament.

3 Hi ha diferents maneres d'expressar l'antagonisme entre les dinàmiques, temps i recursos que implica la producció desitjada pel capital i les tasques, temps i necessitats que impliquen les tasques de cura i reproducció de la vida en condicions dignes. Nosaltres, en el procés de voler-ho fer saltar tot pels aires, volem fer èmfasi en la relació de diàleg entre l'esfera productiva i reproductiva. Així doncs, arrebpleguem el concepte capital-vida d'autores com Cristina Carrasco, Yayo Herrero i Amaia Pérez Orozco, entre d'altres.

el seu metabolisme. Aquest mode, avui hegemònic, s'ha desenvolupat en base a una excepcionalitat energètica que ha anat de la mà d'un alt grau de destrucció ecològica i una profunda transformació social que ha trencat tot vincle explícit entre les formes de producció i reproducció de societat prèvies.

La constitució separada i jerarquitzada de les esferes de producció i reproducció en el món modern ha portat a deslligar l'economia d'aquells treballs que sostenen la vida i cuiden la terra; ha desacoblat els seus circuits de les necessitats materials, encarnades i ecològiques que travessen cossos, béns comuns naturals i territoris que els sostenen; i, en definitiva, ha normalitzat la destrucció dels fonaments ecològics que fan possible la nostra supervivència com a conseqüència acceptable a la generació de beneficis. La suma d'aquests elements ha donat lloc a una profunda crisi socio-reproductiva i ecològica, i ens duu a afirmar que vivim immerses en un sistema que viu d'esquenes —i a costa— de la seva pròpia supervivència.

Com hem arribat fins aquí?

A través de la consolidació d'un model que considera les forces de producció com a principal factor de progrés i benestar, mentre que la reproducció i tots aquells recursos, tasques i éssers vius necessaris per a realitzar-la s'entenen com un instrument passiu per la producció i expansió infinita del PIB⁴. Aquesta lògica no respon a una qüestió natural ni molt menys està determinada per la història, sinó que **és producte de decisions polítiques sobre l'economia que han donat lloc a la configuració del model actual.** D'una organització social de la vida on operen dinàmiques

4 El Producte Interior Brut (PIB) sovint s'ha utilitzat com indicador-objectiu principal de l'eficiència i salut econòmica d'un territori, i des de l'economia feminista i ecològica el posem en qüestió: té sentit utilitzar el PIB quan no té en compte l'ús de recursos i el seu impacte, però sí comptabilitza accions i processos altament destructius ambientals, socials i per a la sostenibilitat de la vida en el planeta?

constants de deshumanització, instrumentalització i alienació sobre la població d'acord a les lectures de gènere, raça⁵, sexualitat, classe, capacitats, nacionalitat i ubicació geogràfica.

Aquesta mirada al conflicte capital-vida que acompanya la crisi ecològica, sovint, ha quedat amagada i/o desdibuixada sota la construcció de relats totalitzadors que acusen i culpabilitzen a la *humanitat* de la situació actual, que reforcen el mite de “l’home és un llop per l’home”, i que distorsionen la història de les lluites en defensa de la terra, la salut i la vida. Lluites liderades per cossos feminitzats, racialitzats, migrants, proletaris i camperols que constitueixen les forces de *reproducció* sobre les que es construeix i s'explota el treball en el sistema econòmic capitalista.

5 L'ús de la categoria raça és un debat obert en el sí del moviment antiracista. En aquest text s'utilitza el concepte raça en tant que construcció social i política imposada sobre la lectura dels cossos que provoca una classificació social a través d'una ficció racial, que estableix jerarquies per a sostenir un patró de dominació i explotació. Per fer-ho, es parteix de les reflexions que apunta Asad Haider a “Identidades mal entendidas” (2020) i del treball realitzat per les companyes Ecologistas en Acción en el seu informe “Ecofeminismos decoloniales. Abrir miradas” (2021), entre d'altres.

3. Com sumem la mirada ecofeminista a l'economia?

Lluny de voler contribuir al relat de terror i paràlisi que produeix mirar les dimensions de la crisi que habitem en fred, des de perspectives feministes i ecologistes volem posicionar les dissonàncies que generen els anàlisis descontextualitzats històrica, geogràfica i socialment de les crisis. Volem posar sobre la taula que **els efectes d'aquestes crisis tenen unes característiques concretes sobre els cossos que, sota una divisió sexual, racial i transnacional del treball, han estat assignats a tasques reproductives i de sostenibilitat de la vida en les nostres llars i comunitats.**

És des d'aquí on sumem la mirada ecofeminista per trobar eines polítiques per desmuntar l'universal de la crisi ecològica —sigui anomenat BBVAh⁶

⁶ El subjecte BBVAh respon a la caracterització del subjecte hegemònic polític, econòmic, social i cultural d'Amaia Pérez Orozco (2014), que es presenta com a neutral i natural en els processos de construcció del nostre sistema-món. És un subjecte blanc, burgès, home, adult, asfaltat, autònom, amb funcionalitat normativa, heterosexual, occidental i del nord-centre global, i és la unitat de mesura amb corbata i maletí que defineix les necessitats i interessos de totis pel mercat.

o “white (m)antropocene⁷”—, i des d'on **volem problematitzar juntes, de forma àmplia i diversa, els efectes de l'apropiació de la naturalesa per part del capital sobre els territoris, els béns comuns i els cossos feminitzats**. I en aquest procés col·lectiu, reconstruir el vincle íntim entre cos-territori-terra⁸ que, en el Nord Global hem esborrat al llarg dels anys, les feministes comunitàries i indígenes ens animen a re-aprendre.

El context de crisi ecosocial, ambiental i de recursos que s'experimenta en l'actualitat es troba vinculat a l'apropiació de la naturalesa —territori, béns comuns i tots els éssers que la cuiden/habiten— per part del capital. Aquesta apropiació se sosté en fer dels ecosistemes un supermercat ple de mercaderies a disposició de les necessitats de grans empreses i entitats financeres, subordinant els cicles naturals a la producció de beneficis econòmics. A la vegada, aquesta relació comporta allunyar-nos i escindir-nos de la naturalesa, reforçant una lectura binària de la nostra societat: si som raó, no som natura; i així desaprenent com l'espai que habitem marca les condicions en les que vivim.

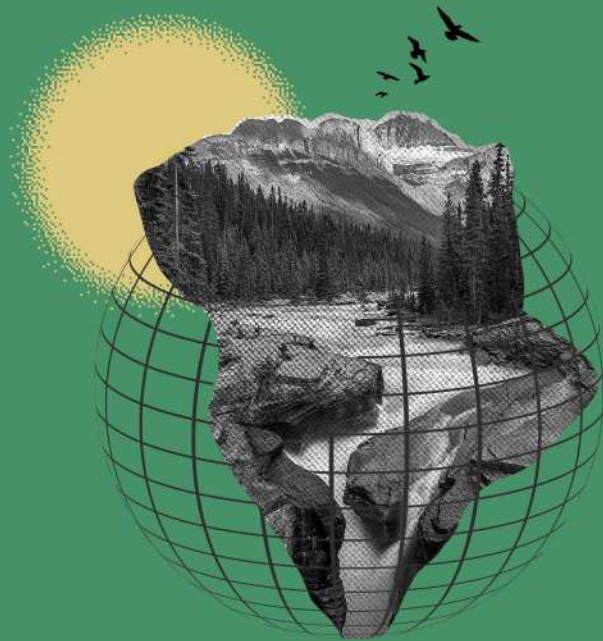
La incorporació de la mirada ecofeminista implica una presa de consciència dels entramats i processos no humans que sostenen la vida quotidianament,

7 Concepte recollit de Giovanna di Chiro per fer referència al subjecte de l'Antropocè, amb la intenció de fer visible, des de la crítica de l'economia (eco)feminista, que la història ecològica és la història de lluita de les subalternes que cuiden, sostenen i produeixen la vida. Així, allunyar-se de la narrativa totalitzant i desmarcar els cossos feminitzats, racialitzats, queer, indígenes, camperols i migrants que componen les forces de reproducció.

8 Lolita Chávez, feminista comunitària i membre del *Consejo de Pueblos K'iche's por la Defensa de la Vida, Madre Naturaleza, Tierra y Territorio* (CPK), al curtmetratge “*Extractivisme, cossos i territoris*” (2023) explica com les feministes comunitàries treballen per la defensa del territori-cos i del territori-terra en tant que posicionament polític, que recull veu i accionar. Exemplifica aquesta connexió amb la xarxa de la vida a través del *tz'at* de la cosmovisió maia, que significa xarxa, i amb la idea de que es defensa la terra des d'un reconèixer que som terra.

de reconèixer la condició d'ecodependència que travessa les nostres vides i la fragilitat-finitud d'aquestes.

També, des d'aquesta escletxa, la connexió entre ecofeminismes i economia feminista esdevé important per a **plantejar unes noves coordenades per repensar el món**, recuperant una història i memòries oblidades i reapropiant-nos de la interdependència, l'ecodependència, les cures, la vulnerabilitat, els drets col·lectius, la cancel·lació dels deutes i la recuperació de sobiranes, com a principis.

4. Ecofeminisme: una proposta de transformació

ORÍGENS DELS ECOFEMINISMES

La genealogia acadèmica oficial situa per primera vegada l'ús del terme ecofeminisme el 1974, al llibre "Feminisme o mort" de Françoise d'Eaubonne. Al text, l'autora feia una anàlisi de la situació de les dones al món i argumentava que allò que es trobava en joc en les lluites feministes no era la igualtat, sinó la contraposició de vida o mort. Des d'aquesta contraposició, doncs, expressava per primera vegada la idea que era el mateix sistema patriarcal el que s'apropiava dels cossos de les dones i destrossava el món natural i, per tant, el feminisme i l'ecologisme necessitaven formular-se de la mà per derrocar el sistema de poder. El vincle entre ambdues lluites, doncs, es plantejava des de la posició de ser capaç d'oferir **una millor comprensió de les opressions sistèmiques que actuen sobre els cossos i els territoris que habitem**, i de construir respostes que subverteixin i transformin les estructures de poder.

Després d'aquest moment fundacional dins la literatura acadèmica, diferents autores han anat donant forma al concepte d'ecofeminisme per arri-

bar a les propostes i mirades que avui coneixem. Entre elles, en destaca Val Plumwood i la seva obra “Feminism and the Mastery of Nature” (1993)⁹ que, a dia d'avui, segueix oferint **eines clau per analitzar les arrels de la crisi ecològica i els seus impactes en la reproducció i sostenibilitat de la vida**. En el llibre, assenyala el paper que juga la racionalitat occidental i les seves jerarquies dualistes —home/dona, cos/ment, humà/natural, públic/privat— en polaritzar les diferències existents com a naturals i irreconciliables, i en rebutja l'acció de dominació d'una sobre l'altra que se'n deriva. Aquest rebuig, d'acord amb Plumwood, no significa una inversió o eliminació de la diferència, és **un desafiament a les jerarquies imposades** i a construir una forma de relació que faci de les diferències un camp fèrtil per abraçar la diversitat, fent saltar pels aires les formes de repressió, alienació i dominació que operen en les estructures de poder del sistema capitalista.

El paper que han jugat aquestes contribucions a l'hora de pensar l'ecofeminisme avui ha estat clau, però també ho han estat totes aquelles qui han posat en pràctica l'ecofeminisme fora de l'acadèmia i **com a moviment no els hi podem posar una data única de naixement**. Sovint, s'intenta situar els primers moviments ecofeministes a finals dels anys 70 nascuts de trobades entre activistes feministes, ecologistes, pacifistes i d'alliberament animal al voltant de les lluites antinuclears i de defensa del territori. Un dels moviments més coneguts —i utilitzat com a exemple— és el moviment Chipko (1972), format per grups de dones camperoles d'una regió muntanyosa de la Índia que van organitzar-se per evitar la tala dels seus boscos i la privatització de les terres a mans de l'agronegoci. Tot i això, es necessari dir que, no només a partir d'aquest moment

⁹ Per a més informació, Stefania Barca a “[Fuerzas de reproducción. El ecofeminismo socialista y la lucha por deshacer el Antropoceno](#)” (2022) fa una mirada detallada sobre les contribucions de Val Plumwood i d'altres autores, investigadores i activistes ecofeministes per a formular una proposta ecofeminista per a fer front als reptes del segle XXI.

podem parlar de moviments ecofeministes: aquestes confluències, sota altres coordenades, s'havien produït prèviament.

Els moviments que s'ubiquen en coordenades ecofeministes existeixen des de que existeix una consciència que el deteriorament dels recursos naturals i la destrucció del territori estan vinculats al deteriorament de les condicions de vida, la salut i la supervivència de la comunitat. I que, en diferents moments de la història, aquests moviments han emergit com respostes comunitàries, liderades per defensores, a processos de colonització i espoli de terres i béns naturals. **El reconeixement d'aquesta història ecofeminista implica visibilitzar la genealogia de lluites dels suds i de les perifèries del planeta, i comprendre que és part de la història de comunitats i territoris sencers en resistència davant les polítiques de mort del capital i la seva arquitectura global de desposseïció.**

PLURALITAT INTERNA DINS DELS ECOFEMINISMES

Les mirades ecofeministes, doncs, neixen de reconèixer la proximitat entre els treballs de sostenibilitat de la vida i el metabolisme viu dels ecosistemes, situant les dones*¹⁰ —i totes aquelles qui fan tasques de cures i actuen com a garants del benestar comunitari— en un lloc estratègic dins del conflicte capital-vida. Una posició que esdevé clau per a fer-ho saltar tot pels aires quan reconeixem que el sistema capitalista es va constituir, s'ha constituït i es manté mitjançant la subordinació dels seus cossos, la colonització dels pobles, de les seves terres i recursos. És el

¹⁰ Seguint l'exemple de Colectiva XXX a “[Derivas feministas hacia el bien vivir](#)” (2020), utilitzem el recurs de l'asterisc per fer notar que quan parlem de dones ens referim a un grup més ampli que les dones cis. L'asterisc busca assenyalar que hi ha unes lectures de gènere que operen més enllà de les qui s'identifiquen com a dones —siguin trans o siguin cis—, que hi ha una gran diversitat de cossos que són feminitzats i que no totes ocupem les mateixes posicions de desigualtat; però sí, per la lectura que opera sobre el cos que habitem, veiem imposades un seguit de càrregues reproductives, de cures i sostenibilitat de la vida derivades de la divisió sexual del treball.

punt de partida comú i fa visible que les dinàmiques de subordinació dels cossos i d'explotació de la natura són dues cares de la mateixa moneda, i responen a una mateixa lògica: que l'extracció de beneficis i el creixement infinit són més importants que les vides de qui ho fa possible.

Per què diem què és un punt de partida comú?

L'ecofeminisme com el feminisme s'hauria de jugar en plural. **És un cos divers on conviuen corrents de pensament, anàlisi teòric, propostes polítiques i moviments socials, coexisteixen diferents veus i, a vegades, fins i tot contradictòries entre elles.** Aquesta riquesa parteix d'una reflexió crítica comuna a la *cosa escandalosa* que anomena l'Amaia Pérez Orozco, una impugnació que busca subvertir les formes d'acumulació, domini i explotació del capital superant visions antropocèntriques, androcèntriques i els seus dualismes jerarquitzants. Les diferències entre elles sorgeixen en la posició des d'on es formulen, la mirada i les estratègies que plantegen per a fer possible aquesta impugnació.

En aquesta pluralitat dins dels ecofeminismes estaríem fent referència a ecofeminismes essencialistes, del Sud, constructivistes, queer, antiespecistes... Si hi ha interès en conèixer una mica més sobre cada un d'ells, aquí una petita recomanació d'autores per començar: del Sud, Vandana Shiva, Maria Mies, Bina Argawal o Ibonne Gebara; constructivistes, Val Plumwood, Mary Mellor, Ariel Salleh, Maristella Svampa o Stefania Barca (fins i tot Nancy Fraser i Amaia Pérez Orozco les podríem situar aquí); queer, Greta Gaard, Rachel Stain o Noreen Gifney; i per últim, antiespecistes, Carol Adams, Linda Birke o Angélica Velasco. És important dir que, tot i que aquestes autores puguin ser emmarcades en una d'aquestes etiquetes, no són categories tancades i es relacionen entre elles.

A la vegada, aquesta pluralitat dins de les coordenades ecofeministes parteix d'una comprensió ampla més enllà dels marges del propi concepte, observant les formes organitzatives que pren el subjecte polític ecofeminista. Un subjecte que ha estat nombrat "forces de reproducció" per autores com Mary Mellor (1996) i Stefania Barca (2020), definint-les com el conjunt de cossos feminitzats, racialitzats, migrants, proletaris i camperols que constitueixen la base perenne —no remunerada— sobre la que construeix i explota el treball productiu capitalista¹¹. Una proposta que parteix d'observar les exclusions en el monopoli de la violència i dels mitjans de producció, sent ambdós constituents del poder polític d'explotació actual.

És en aquest debat, sobre quin és el rostre de les lluites ecofeministes i quines representacions es fan sobre les terres, territoris i cossos a defensar, que esdevé fonamental desdibuixar les fronteres invisibles dels ecofeminismes occidentals i enfortir el compromís amb la justícia global que es troba en les arrels de la proposta.

DESCOLONITZAR LA PROPOSTA ECOFEMINISTA

Anar més enllà de les mirades ecofeministes occidentals implica teixir una proposta on puguin habitar diferents cosmovisions i comprensions de les relacions que donen forma al sistema-terra. **És dialogar, escoltar, respectar, compartir i cooperar, i així multiplicar, expandir i desbordar els ecofeminismes.** I fer-ho tenint presents les trames de la colonialitat sobre el poder, el saber i el ser que operen en les nostres societats, perquè encara avui "hi ha cossos que importen i cossos que no importen, morts que me-

¹¹ Mies, M. (2019). *Patriarcado y acumulación a escala mundial*. Madrid: Traficantes de Sueños.

reixen ser plorades i altres que no”¹² i territoris que poden ser explotats, violentats i destrossats i d'altres que no.

Tal com es recull a “Eco-feminismos decoloniales: abrir miradas” (2021), quan parlem de colonialisme fem referència a un patró de dominació i explotació que s’ha mantingut al llarg de la història a través de jerarquies socials, culturals i racials, que és co-constitutiú de la modernitat. La colonialitat del poder assenyala que aquest patró s’ha fonamentat i constituït a través d’una classificació racial de la societat, fent de les diferències biològiques el punt de partida per naturalitzar desigualtats i establir-ne jerarquies. La colonialitat del saber posa sobre la taula com la construcció i la transmissió de sabers reproduceix lògiques de pensament eurocèntriques, que esdevenen la unitat de mesura universal i l’única forma vàlida, objectiva i científica de generar-ne. Per últim, la colonialitat del ser suma a l’anàlisi de les formes de dominació i explotació sostingudes i legitimades pel mode de producció de coneixements eurocèntric, l’experiència que travessa els cossos i territoris d’aquelles enteses com a alteritat. Una alteritat que es construeix sobre cossos que són identificats com no humans o menys humans justificar-ne la violència i el genocidi; l’extractivisme i l’espoli de les terres que habiten. Aquestes tres formes que pren la colonialitat formen part i reproduïxen el racisme com a ideologia i com a vivència inscrita en el cos.

Sabem que no existeixen dreceres ni receptes màgiques per a descolonitzar la mirada però que, si volem fer saltar pels aires aquest sistema, **és fonamental que els ecofeminismes s’articulin de la mà i en xarxa amb els**

12 Cita de: Montanaro, A. M. (2021). “Cuerpos y territorios ante la violencia feminicida. Una reflexión feminista desde el sur global”. A: *Hilos violetas 2018. Investigación para la acción*. Madrid: Instituto de Investigaciones Feministas - Universidad Complutense de Madrid. Recuperada en la publicació de [Eco-feminismos decoloniales: abrir miradas](#) de Ecologista en Acción (2021).

feminismes comunitaris, ecoterritorials, decolonials i antiextractivistes que recorren els suds i perifèries del planeta. Així, conèixer i poder-nos reconèixer en cada una de les experiències de lluita històriques, llenguatges i pràctiques que els travessen, i generar escoles populars de lluita que ens aterrin i territorialitzin la nostra acció¹³ per a assolir **l’objectiu comú de despatriarcalitzar-ho tot**. És aprendre de totes aquelles qui denuncien la violència patriarcal i extractiva que naturalitza la destrucció d’ecosistemes per a extreure la riquesa del seu sòl i béns naturals, aquelles que articulen una defensa forta dels cossos-territori, de l’accés a la terra, de la cura de les llavors, de l’aigua per la vida, dels rius i boscos com entitats sentents¹⁴. En altres paraules, compartir els sabers ancestrals i quotidians que articulen les nostres lluites, i mostrar els plaers, els dubtes i les diferències que els acompanyen abraçant les continuïtats i les ruptures que emergeixin.

UNA APROXIMACIÓ A L'ECOFEMINISME DES DE LA PRÀCTICA

L’entramat d’històries i experiències de lluita transfrontereres que donen forma al cos dels ecofeminismes ens fan aproximar-hi des de les seves potencialitats transformadores. La pràctica ecofeminista se’ns dibuixa com una eina política útil, estratègica i important per ampliar les mirades ecologistes des de l’economia feminista i per abordar el conflicte capital-vida des d’un marc més ampli que les coordenades clàssiques de l’economia feminista, i més en un context de múltiples crisis com l’actual. **Cuidar la**

13 Parlem d’aterrar i territorialitzar cada acció com una proposta de reconèixer la terra que habitem i els vincles que ens lliguen a ella i entre nosaltres en un context on, sovint, des del Nord Global, s’ha negat el vincle de l’economia i de la societat amb el territori que les acull. Aquesta separació de la terra ha portat a negar-ne els seus límits i oblidar-ne que, nosaltres, també en tenim.

14 Des de cosmovisions indígenes i dels feminismes comunitaris, els rius, els boscos i les muntanyes es comprenen com entitats amb capacitat de sentir, entitats naturals amb capacitat d’experimentar dolors i plaers, en tant que “el territori ens habita” (Millán, 2021).

terra, doncs, és més que la seva defensa en termes ecològics i ambientals: és defensar la vida, les comunitats, els moviments socials, els béns comuns i la sobirania d'aquelles qui l'habiten, en tota la seva diversitat.

L'ecofeminisme esdevé un marc de comprensió i acció política que, a través d'explicar les connexions històriques, materials i ideològiques entre els processos de dominació, explotació i apropiació que es donen sobre els cossos feminitzats i la natura, planteja una proposta emancipadora i de ruptura amb el sistema capitalista, biocida, colonial, capacitista i cisheteropatriarcal. Un punt de partida des d'on fer trontollar fins als fonaments les bases econòmiques, polítiques i socials del capital i construir agendes comunes per a canviar l'eix sobre el que s'organitza la vida, **preguntant-nos què necessitem per viure bé totes, a tots els territoris, d'acord amb els béns naturals que hi ha al planeta.** És recomençar pel mig i des de la consciència, tan senzilla com revolucionària, que **nosaltres som natura.**

5. Paraules clau per un ‘sentipensar’ ecofeminista

INTERDEPENDÈNCIA, ECODEPENDÈNCIA I SOSTENIBILITAT DE LA VIDA

Sumar les ulleres verdes a l’economia feminista ens fa desbordar l’economia des d’unes coordenades que tenen límits, dependències i es conjuguen en col·lectiu. Els conceptes de cura, finitud i vulnerabilitat van més enllà dels cossos i de les llars que habitem, ampliant la seva mirada sobre els cicles naturals, els éssers vius i els recursos naturals¹⁵ que ens rodegen. Per tant, a la noció d’**interdependència** —reconèixer que som cossos vulnerables que depenem d’altres cossos al llarg de la vida— se li suma la noció d’ecodependència.

15 L’economia ecològica utilitza el concepte recursos naturals per a fer referència a tots aquells elements presents en el territori que proveeixen benestar, sostenen les trames de la vida i condensen les condicions essencials per a la seva supervivència. Són els boscos, els llacs i rius, les terres fèrtils, les llavors, els aqüífers sans, les reserves minerals, l’aire net i la biodiversitat que ens envolta.

L'**ecodependència** és el reconeixement que les nostres vides es desenvolupen i són part d'un territori físic natural concret, que té límits i s'autoorganitza en cicles naturals i cadenes tròfiques permanents per mantenir-se i perdurar en el temps (Herrero, Pascual i González, 2018). Un reconeixement que busca recosir la nostra vida quotidiana amb tots aquells treballs i processos que la sostenen i són invisibles als ulls. Entendre que **cuidar i defensar la terra significa cuidar i defensar la vida, la salut i a nosaltres mateixes**. Així, prendre consciència que necessitem aigua, sol i vent, sòls fèrtils, plantes, fruits i llavors per poder sostenir-nos en condicions dignes; i de mars, boscos, camps, rius, deltes, aqüífers sans i biodiversitat per poder prevenir, mitigar i generar respostes als impactes de la destrucció, contaminació i extralimitació¹⁶ sobre els nostres cossos.

Abraçar la interdependència i ecodependència que travessen els nostres cossos enforteix la noció de **cures** i **vulnerabilitat**, posant accent sobre tots els **processos, relacions i treballs invisibles que desborden i recullen totes les tasques necessàries i imprescindibles perquè la vida funcioni diàriament**. Posar l'economia al servei de la **sostenibilitat de la vida** significa que aquesta realitat col·lectiva i les necessitats —materials i immaterials, des de béns comuns naturals a serveis i afectes— que l'acompanyen se situïn al centre de l'organització de la vida, en totes les esferes de la vida.

¹⁶ Segons el Centre de Resiliència d'Estocolm, existeixen nous límits als processos biofísics fonamentals per poder garantir la reproducció natural, interdependents entre ells i que actuen com a xarxa de seguretat de la humanitat. Aquest són la regulació del clima, el ritme d'extinció de la biodiversitat, els cicles del nitrogen i el fòsfor, l'esgotament de l'ozó estratosfèric, l'acidificació dels oceans, l'ús d'aigua dolça, els canvis en l'ús del sòl, la contaminació atmosfèrica per aerosols i la contaminació química dels sòls i aigua. Actualment, els quatre primers s'han sobrepassat i, per això, expressem que ens trobem en una situació d'extralimitació.

Com ho aterrem?

Quan comencem a desmuntar el concepte d'economia i ens qüestionem com s'organitzen els temps, els treballs i les cures en les nostres societats, s'obre una esclatxa interessant per posar en joc les ulleres ecofeministes i parlar sobre quines feines són necessàries per sostenir la vida en el planeta, tant per a nosaltres com per als territoris que habitem. Així, posar sobre la taula que cuidar la vida és cuidar la terra i fer emergir en la discussió que tasques com la protecció dels boscos i espais naturals, la cura i neteja d'ecosistemes, la conservació de la biodiversitat, les pràctiques regeneratives sobre els sòls i les economies de subsistència, també són fonamentals i vitals.

EXTRACTIVISME, ZONES DE SACRIFICI I REPATRIARCALITZACIÓ DEL SÒL

Partir de la interdependència, l'ecodependència i la sostenibilitat de la vida per a repensar el món xoca frontalment amb les dinàmiques d'explotació, espoli i destrucció que sostenen el sistema capitalista. És un qüestionament al model de producció de riquesa i desenvolupament hegemònic, un model que s'ha fonamentat globalment a través del patró d'acumulació de l'extractivisme¹⁷.

L'**extractivisme** és una dinàmica econòmica d'acumulació basada en la sobreexplotació, extracció i exportació de recursos naturals —cada cop més escassos i no renovables— en zones geogràfiques que, sovint, es consideren perifèriques o “improductives”, donant lloc a un model de

¹⁷ Carolina Rodríguez Enríquez i Flora Partenio a “Sostenibilidad de la vida desde la perspectiva de la economía feminista” (2020) plantegen que el patró acumulatiu de l'extractivisme no només es fonamenta en l'extracció de recursos naturals, sinó que també el capitalisme és un model extractiu del temps, dels treballs i de la vida sencera de les persones que participen de la sostenibilitat de la vida quotidiana —dimensió profundament invisibilitzada i eliminada de l'economia dominant—.

desenvolupament altament desigual i destructiu¹⁸. Així, sota un discurs de foment de l'economia local i de falsa redistribució de la riquesa, es mercantilitzen boscos, rius, oceans, reserves minerals, terres fèrtils i la fauna que les habita generant beneficis per a empreses transnacionals i elits que no viuen en el territori. Aquesta mercantilització es condensa en activitats com la mineria, el petroli i el gas, però també en altres com són la silvicultura, l'energia (i projectes d'energies verdes i renovables com la solar i la hidràulica), l'agricultura industrial i la sobreexplotació pesquera, entre d'altres.

La lògica que opera en l'extractivisme deixa al seu pas territoris trinxats, **zones de sacrifici** globals on coexisteixen la pobresa i la contaminació. Parlem d'un reguer de terres degradades, de vessament de contaminants i tòxics, d'abocadors a cel obert, d'erradicació de fauna i flora, de mort d'animals, de desertificació i extinció de recursos naturals, i de comunitats violentades, desplaçades i amenaçades. **L'impacte ambiental de l'extractivisme, doncs, té implicacions greus sobre la salut i la vida quotidiana dels territoris on es desenvolupa, fins el punt de convertir-se en espais prescindibles i sacrificables**¹⁹.

L'expansió global de l'extractivisme sobre els territoris comporta, també, una ruptura del teixit comunitari juntament amb una fragmentació utilitària sobre els cossos que habiten les terres a espoliar. Aquesta ruptura desplaça els seus impactes sobre les dones i cossos feminitzats, com encarregades de la provisió de benestar en les nostres societats patriarcals,

18 Aquesta definició parteix de les reflexions, investigacions i publicacions de la xarxa de dones panafricana WoMin African Alliance; en concret, del text "Extractives vs development sovereignty: building living consent rights for African women" (2017) i del seu documental "Women Hold Up The Sky" (2019).

19 Maristella Svampa (2021) situa la configuració de zones de sacrifici com un procés, general i estès en el temps, de desvalorització d'altres formes de producció i de vida, diferents a l'economia dominant, que normalitzen el patiment ambiental, la degradació del territori i de la qualitat de vida. El poder de la colonialitat actua disparant les desigualtats, violències i jerarquitzacions.

generant processos de **repatriarcalització sobre el territori**, tal com recullen des del col·lectiu Miradas Críticas del Territorio desde el Feminismo (2018). **Les empreses extractives** porten amb elles no només les eines per a destruir la terra, també **imposen i reforcen unes pràctiques patriarcals en l'esfera política, ecològica, econòmica, cultural i corporal que normalitzen la violència i la repressió sobre aquelles qui s'atreveixen a desafiar-les**.

Com ho aterrem?

Darrere de cada patró extractiu hi ha una genealogia de lluites que recorren les perifèries del planeta contra la destrucció, violència i impunitat de les empreses transnacionals que instauren polítiques de mort. Unes lluites antiextractives que es donen també en el present i on feministes comunitàries, defensores, activistes ecofeministes i dones d'arreu del món posen el cos per evitar que avancin. Des d'aquí, la mirada ecofeminista també pot ser una eina per a la defensa de drets²⁰ i per connectar les experiències de defensa de la terra al Sud i Nord Global visibilitzant una aliança internacionalista transfronterera.

DRETS COL·LECTIUS I BÉNS COMUNS

Donats els beneficis que genera l'extractivisme, les empreses transnacionals i elits que no habiten el territori utilitzen la distància per a difuminar els seus impactes. Així ignoren i/o no es responsabilitzen dels danys que produeix la seva actuació en les poblacions i ecosistemes en els quals s'instal·len. D'aquesta manera, de forma sistemàtica normalitzen la **vulneració de drets** de les comunitats presents al territori i naturalitzen

20 Per a conèixer més sobre experiències ecofeministes d'investigació i denúncia de vulneracions de drets humans per part d'empreses transnacionals i mercats financers: "Eines feministes d'investigació per a la defensa de drets" (2023).

l'expropiació dels recursos naturals. La denúncia d'aquest actuar²¹ porta implícita un reconeixement dels drets col·lectius i dels béns comuns.

Els drets humans i de la natura són drets col·lectius perquè, com assenyala la Colectiva XXK, impliquen superar la mirada individualitzada sobre el dret. Són drets que tenen una dimensió comuna: la seva garantia, protecció, exercici i ampliació es donen en el marc de la vida col·lectiva. Des del dret a la vida i a les cures fins al dret a l'aigua, l'energia, l'alimentació, l'habitatge o a respirar aire net, entre d'altres, són drets fonamentals per a totes les persones, al llarg de la vida, per a poder desenvolupar vides en condicions dignes. Van més enllà d'una situació de dependència i supervivència, contenint també la capacitat de poder **decidir de quina manera els volem poder exercir** sense generar exclusions, sense precaritzar a altres persones i sense destrossar la terra que habitem.

Aquests drets col·lectius a defensar s'articulen també al voltant dels **béns comuns**, elements que són vitals per a desenvolupar les nostres vides quotidianes i per satisfer les nostres necessitats. **Parlem de recursos naturals com l'aigua, l'energia, l'aire net, els sòls fèrtils, les llavors, els boscos i els aliments, però també d'aquells recursos urbans sense els quals habitar en espais urbanitzats té un impacte sobre la salut i el benestar com són l'habitatge, internet, els serveis públics, les cures, els afectes, el suport mutu i la comunitat.** Els béns comuns són necessitats materials i immaterials que donen forma al viure vides bones, des de la suficiència i la sostenibilitat, sobre la terra.

21 A la pàgina web de CooperAcció podeu aprofundir més sobre la denúncia de les vulneracions de drets humans per part d'empreses transnacionals a través de la investigació "[Transnacionals vs Drets de les dones](#)" (2021) i la "[Guia feminista per a la denúncia de polítiques de mort](#)" (2022).

Com ho aterrem?

Parlar de drets col·lectius i béns comuns ens evoca a vides més comunitàries i ens transporta a com vivien les nostres àvies o les àvies de les nostres àvies, idealitzant i romantitzant una senzillesa fruit de la pobresa i la manca d'accés a drets fonamentals. Posar-nos les ulleres ecofeministes ens fa parar atenció sobre les pràctiques que recorrien aquesta altra forma de viure, extreure'n aprenentatges conscients de les violències i precaritats que les travessaven. A la vegada, recollir el fil verd i violeta de les lluites comunitàries i en defensa de la vida que s'hi produïen i s'han produït al llarg de la història per connectar-les amb les lluites del present. És en les lluites per assolir l'aigua corrent a totes les llars, o en el paper de feministes pacifistes en la lluita contra les nuclears, o en els grups d'auto-defensa feminista barrials, on trobem les arrels de les xarxes comunitàries que ens han cuidat i ens cuiden avui.

DEUTES, SOLIDARITAT I JUSTÍCIA GLOBAL

La història dels ecofeminismes és la història de la lluita de dones, identitats dissidents i comunitats per a la defensa de la vida en el planeta davant l'expansió de les polítiques de mort del capital i l'arquitectura global de desposseïció que les sostenen. Per tant, **tota proposta de transformació que parteix dels ecofeminismes parteix d'una mirada carregada de deutes** socials, de cures, ecològics i —perquè no dir-ho— econòmics.

Són deutes en plural perquè van més enllà de les càrregues econòmiques del deute sobirà: abordem la dimensió sociohistòrica dels deutes implícits que menciona Ariel Salleh en els seus escrits, reconeixent un deute social —racial i transnacional— amb el treball explotat, un deute de cures amb el treball reproductiu i un deute ecològic pels danys generats al metabolisme natural. **Visibilitzar aquests deutes implica assenyalar les estruc-**

tures violentes i desiguals que són la base del model econòmic actual, i és un punt de partida per prendre consciència de les aliances àmplies que són necessàries per subvertir-ne el seu ordre.

És des d'aquí on els conceptes de **solidaritat** i **justícia global** esdevenen eines fonamentals.

Què significa això?

Fer de la **solidaritat** un pilar en l'hora de construir una proposta de transformació implica comprendre-la com una acció política conscient, que parteix de **reconèixer les diferències entre nosaltres i abraçar-les com a terreny fèrtil de construcció d'alternatives contra un enemic comú**. Una aliança d'entre aquelles que movem el món contra el poder capitalista, colonialista, patriarcal i biocida, i una promesa de que la resolució de la injustícia i la devastació material passa per generar altres vincles i formes de relacionar-nos entre nosaltres. És una acció col·lectiva que, des del qüestionar el model econòmic actual, més enllà del que individualment pensem, ens duu a teixir xarxes, visibilitzar contradiccions i amplificar les veus i experiències de qui planten cara en primera línia de defensa.

La solidaritat és una pràctica a contracorrent en un món on la desigualtat és la norma, i la **justícia global** és l'estratègia transfronterera de transformació que l'acompanya. La justícia global és la promesa de generar altres vincles i formes de relacionar-nos entre nosaltres, desmantellant l'ordre establert i les relacions de poder que l'apuntalen per garantir l'erradicació de totes les formes de violència. A la vegada, **és un diàleg obert entre activistes, defensores, veïnes, amigues i còmplices des d'on es generen petits grans laboratoris d'experiències alternatives** on totes sumem en col·lectiu superant dicotomies Nord-Sud, connectant lluites, ampliant drets, recuperant sobirania i acompanyant-nos per fer l'esperança possible a escala local i global.

Com ho aterrem?

Quan posem sobre la taula els deutes ecològics, socials i de cures que arrossega el capitalisme se'ns dibuixa una imatge de les violències i opressions, però també d'aquelles qui amb tot en contra han seguit cuidant la vida, cuidant la terra i totes qui hi viuen en ella. Pensar quines estratègies de supervivència i solidaritat han articulats, si aquestes s'assemblen a les que hem vist als nostres barris i pobles, i si podem aprendre d'elles de cara als reptes de futur de la crisi ecològica.

6. Educació popular com a eina per la transformació ecofeminista

En el camí de les Escoles Populars d'Economia Feminista, des de CooperAcció hem après i desaprès a mirar-nos l'economia, els temps, els treballs, els cossos i els territoris que habitem a través del joc, a través del teatre i les imatges, a través de dibuixar i dibuixar-nos; en definitiva, a través de l'educació popular feminista. La proposta de l'educació popular feminista ens ha fet abraçar la idea tan senzilla com sàvia que **totes les persones tenim coses per aprendre i a ensenyar**, que no hi ha una única forma de compartir i generar sabers, i que el diàleg constant, l'escolta i els interrogants ens fan anar més enllà de la pell i connectar les diferents dimensions que ens fan ser qui som.

L'educació popular feminista és un procés col·lectiu viu que ens porta a explorar llocs inèdits, a activar la sospita i la complicitat per a rebel·lar-nos, i a reconèixer-nos i acompanyar-nos en la nostra diversitat, transitant juntes entre dolors, penes, alegries i desitjos, per a imaginar i fer créixer juntes altres economies, altres mons possibles. És una eina que fa trontollar tot allò establert pel sistema capitalista, patriarcal, racista, capacitista i colonial, des dels malestars i desconexions que genera, i ens

obre la porta a recórrer les nostres experiències vitals en un marc comú de lluites i resistències que recorren els territoris que habitem. Ens permet trencar l'aïllament i posar sobre la taula que no, no estem soles.

La potència de l'educació popular feminista ens reafirma en el compromís de generar espais segurs, espais on trobar-nos i retrobar-nos, per a conjurar, valorar i redescobrir altres formes de pensar, fer i sentir en les nostres vides quotidianes. Per deixar-nos un espai on ser, i ser juntes. És des d'aquest compromís que volem seguir fent créixer i impulsar les Escoles Populars d'Economia (eco)Feminista, transformant amb elles tot allò que ens envolta.

La base d'aquesta transformació se situa en les metodologies que utilitzem. Són els camins que obren les portes a processos formatius diversos, que ens guien entre les possibilitats i ens faciliten construir col·lectivament sabers situats, encarnats i territorialitzats²². Per tant, són camins que, tot i saber cap a on ens dirigim, es troben travessats pel moment, per com ens sentim i com ens han fet sentir, generant una experiència educativa única i irrepetible en cada aterratge que tenen. Així cada dinàmica que ens convida a jugar, a conversar i a cuidar-nos entre nosaltres respon a objectius concrets i a necessitats, interessos, dubtes i preguntes que donen forma a les escoles.

Les Escoles Populars d'Economia (eco)Feminista no volem que siguin espais neutrals, volem que siguin espais per a construir unes bases comunes per a fer saltar pels aires la cosa escandalosa —el sistema capitalista— que ens espolia les vides, els temps, els cossos i els territoris.

²² Des de les metodologies feministes de la investigació, autores com Donna Haraway (1988), Rosi Braidotti (1994) i Linda McDowell (1999) han plantejat la necessitat d'expressar que el coneixement es troba situat en experiències, que travessen la pell i la història dels territoris des d'on es produeixen. La producció de sabers no és neutre i els espais des d'on s'enuncia tampoc, i aquest reconeixement és fonamental quan abordem espais com les Escoles Populars d'Economia (eco)Feminista.

7. Dinàmiques: unes llavors per sembrar

Les metodologies i les dinàmiques que donen —i han donat— forma a les Escoles Populars d'Economia (eco)Feminista són un punt de partida per posar en acció les ulleres verdes i violetes de l'ecofeminisme. Revisitar-les, buscar en elles línies de fuga que ens permetin fer una passa més enllà, i adaptar-les per aprofundir en nocions clau com són la interdependència, l'ecodependència, la vulnerabilitat de la vida, que ens facin qüestionar l'espiral acumulativa de l'economia extractiva i els seus impactes, i que ens proposin abraçar allò comú i teixir xarxes àmplies, diverses i transfrontereres per poder viure totes vides bones. **L'objectiu és aprendre juntes des de la sospita.**

Aquí ens atrevim a recollir algunes de les dinàmiques apreses que ens han ajudat a aterrar l'ecofeminisme escola rere escola, dinàmiques que han utilitzat companyes, activistes i sanadores abans que nosaltres, i que formen part dels sabers col·lectius de l'educació popular feminista que es multipliquen cada cop que les posem en pràctica:

DINÀMIQUES D'ESCALFAMENT

Tal com recollíem a la guia “Fent Safareig” (2019), les dinàmiques d'escalfament són les que ens permeten activar-nos i generar les condicions per poder entrar, viure i transitar els temes que abordem. Aquest escalfament és clau i més en temes que semblen desbordar-nos, per així anar aterrant poc a poc la crítica sistèmica de l'ecofeminisme a les nostres vides quotidianes.

CANVIAFORMES

En cercle, es presenta el tema de la sessió —l'ecofeminisme— i es fa un termòmetre a les participants per saber si havien escoltat abans parlar-ne i sabrien explicar què és: aquelles que considerin que sí aixecaran els braços cap amunt, aquelles qui no estan segures els posicionaran a l'alçada del ventre, i aquelles qui no els col·locaran cap a baix. Aquest termòmetre ens facilita generar dos grups diversos per a començar la dinàmica *canviaformes*.

Els dos grups, distribuïts a dues bandes separades de la sala, hauran de defensar una posició —a favor o en contra— respecte a tres supòsits. Els tres escenaris de rol que es plantegen han de servir per aterrar l'ecofeminisme a les realitats més properes, avançant des de la dimensió més macro a la més propera:

- *L'extractivisme com a model de desenvolupament econòmic desitjable* (exemples per aterrar-ho poden ser parlar de casos d'empreses transnacionals i l'extracció minera, el petroli, la desforestació amazònica, el fracking, etc.).

- *Modificar l'entorn natural per a donar cabuda a infraestructures contaminants* (exemples que ens poden ajudar a aterrar-ho són parlar de les propostes d'ampliació de ports i aeroports, els Jocs Olímpics al Pirineu, la construcció de noves autopistes, la instal·lació d'indústries contaminants i negocis que impliquen un ús intensiu de recursos com són el turisme, les energies renovables, etc.).
- *Transformar els usos del sòl per a poder construir habitatges* (contradiccions que ens poden ajudar a plantejar la discussió són la frase popular “cases sense gent i gent sense cases”, parlar dels quilòmetres que hi ha darrera de la nostra cistella de la compra o de l'energia que utilitzem per il·luminar les nostres llars; i així reflexionar sobre el cost amagat de sostenir un model de ciutat que ha fet del terra un espai exclusiu pel ciment, el formigó i l'asfalt).

És un joc de rol, on els dos equips han de defensar els interessos de qui els hagi tocat representar, i per tal de facilitar la participació de totes es donaran entre 2 i 3 minuts per a pensar col·lectivament arguments i contra-arguments. Un cop passats aquest minuts, les participants de cada grup s'aniran passant una pilota i expressant un argument que defensi la seva posició. Aquest argument no ha de repetir-ne un anterior: ha de ser original.

Un cop s'hagi abordat un primer escenari, els grups s'intercanviaran els rols. Així, totes les participants hauran de posar-se el barret de representar posicions que no els hi són pròpies i experimentar les contradiccions entre els discursos que travessen la crisi ecològica.

Amb aquesta dinàmica, **volem generar un primer marc comú sobre el context de crisi ecològica que vivim** i posar sobre la taula que els conflictes que genera tenen un impacte sobre com habitem els nostres cossos-territoris.

DINÀMICA DE REFLEXIÓ

Seguint el fil de les escoles, a cada sessió hi ha un moment central on volem evidenciar la sospita posicionant de forma clara el tema que ens ocupa. Són dinàmiques que combinen el joc, la reflexió individual i el debat col·lectiu, i que acullen espais en petits grups i espais en format plenària per acompanyar la conversa i l'intercanvi de saber. El repte d'activar les ulleres verdes i violetes és navegar les diferències que emergeixen, fent d'elles un camp fèrtil on fer brotar alternatives al món que ens rodeja.

COM S'ORGANITZA LA VIDA?

Es creen tres grups entre les participants, intentant que hi hagi una diversitat d'edats, sabers i experiències, i a cada grup se'ls entrega un joc de targetes de colors. Els tres jocs de targetes tindran escrites les mateixes activitats econòmiques i treballs de diferents àmbits. Un cop hagin pogut mirar les targetes, se'ls hi demanarà a cada grup que, per separat, ordenin de forma vertical les targetes d'acord amb un criteri²³:

- El primer grup les haurà d'ordenar de més productives econòmicament (amunt) a les menys (avall).
- El segon grup ho farà de les que menys contribueixen a la sostenibilitat de la vida del planeta (amunt) a les que més (avall).
- El tercer grup les ordenarà de les més necessàries per la vida (amunt) a les que menys (avall).

²³ És l'adaptació d'una dinàmica facilitada per la Marta Pascual en el curs d'ecofeminisme d'Ecologistes en Acció el 2019. Comptem amb tres grups de 22 targetes de colors, que abans de cada escola es revisen per fer una selecció de cara a la dinàmica i el context del grup.

Si ordenant les targetes seguint el criteri emergeixen dubtes, es recomanarà resoldre-ho a través de la pregunta: *quin seria el impacte global si ho realitzés “la major part de la població”?*

Un cop els tres grups hagin acabat d'ordenar les targetes, se'ls demanarà que col·loquin les columnes resultants al centre de la sala, en paral·lel les unes de les altres, per poder-les comparar. Un cop totes situades, es formularà la pregunta general de si s'observen diferències i llavors, grup per grup, explicarà el criteri aplicat, els debats que han tingut i els dubtes que han emergit a l'hora d'organitzar-les de la manera que hi ha fet, obrint un espai de plenària i així acompanyar i acollir les sensacions que han travessat l'exercici.

Per últim, es demanarà a cada grup tornar a treballar amb les seves targetes i aquest cop —sense moure-les de lloc— col·loquin les targetes en una orientació diferent d'acord amb la lectura de gènere de les persones que majoritàriament realitzen aquesta activitat. Aquelles amb majoria d'homes en horitzontal, majoria dones i identitats dissidents en vertical, i en aquelles que es cregui una certa paritat en diagonal.

Novament en plenària, observarem juntes els canvis que s'han produït a les columnes per les diferents orientacions de les targetes i es convidarà a reflexionar sobre què ens provoca veure aquesta divisió sexual del treball. Altres elements que poden motivar la conversa posterior és: què passaria si ara apliquéssim un canvi per veure qui realitza aquestes tasques des de les lectures de migració-racialització? Hi hauria alguna cosa que ens sorprendria?

Amb aquesta dinàmica, **es busca evidenciar les contradiccions presents en l'organització de la vida sota el sistema capitalista, qüestionar la divisió sexual del treball i els papers diferenciats per gènere dins l'economia**, i aterrar la mirada ecofeminista a l'hora de pensar una alternativa.

(RE)CONÈIXER EL MEU COS-TERRITORI

Tallem un tros de paper de mida del cos per cada una de les participants, els col·loquem al terra i donem només una indicació “dibuixa el teu cos com si fos un territori”²⁴. Ens donarem un temps per dibuixar de forma lliure el cos, amb música tranquil·la de fons, i anirem fent preguntes per sumar allò que travessa el nostre cos-territori:

- *El nostre cos-territori té rius i muntanyes? Hi habiten altres persones, animals i plantes? On se situen?*
- *Quins impactes té l'economia sobre el nostre cos-territori? Com experimentem les violències que travessen els nostres territoris sobre el cos? Quins malestars generen?*
- *Creieu que els impactes que detectem en els nostres cossos són col·lectius? Tenen continuïtat?*

A través d'aquestes preguntes anirem sumant a la silueta del nostre cos un ecosistema viu, dibuixant-nos com a part d'una trama de la vida que no acaba ni comença en el nostre cos però marca, experimenta i sent tot allò que hi succeeix dins. És un espai per a reflexionar sobre nosaltres mateixes i la relació amb la natura.

En acabar, en petits grups les participants s'explicaran entre elles els seus dibuixos i observarem totes juntes els cossos-territori què hem dibuixat. S'obrirà l'espai en format plenària per compartir idees, reflexions i sensa-

²⁴ Aquesta dinàmica és una fusió entre 'El cos es respecta' presentada a la guia "Fent Safareig" (2019) i les propostes de cartografia corporal que recullen el Colectivo Miradas Críticas del Territorio desde el Feminismo a "Mapeando el cuerpo-territorio. Guía metodológica para mujeres que defienden sus territorios" (2017), inspirada amb el relat Dos Dibujos de "La vida en el centro. Voces y relatos ecofeministas" (2018) de Yayo Herrero, Marta Pascual i María González Reyes.

cions, focalitzant la mirada en el lligam que hi ha entre el cos i el territori i, a través de la conversa, generar un espai de reflexió transfronterera que ens porti a parlar de si totes experimentem els impactes destructius del capital de la mateixa manera, o hi ha diferències respecte a companyes d'altres parts del món.

L'objectiu de la dinàmica és reconstruir el vincle íntim entre cos-territori-terra i fer-ho des de la pròpia experiència, les sensacions, els paisatges, les persones i els éssers vius que formen part de la nostra identitat. És una proposta per reflexionar sobre com la destrucció del territori té un impacte sobre com habitem el nostre cos —en el Nord i el Sud Global, en el centre i la perifèria, en l'espai urbà i l'espai rural—, posant en joc el reconeixement de les nocions d'interdependència, ecodependència, vulnerabilitat, extractivisme, zones de sacrifici i justícia global.

DINÀMICA DE TANCAMENT

Els tancaments de les sessions són un moment on es condensen les complicitats i aprenentatges que han emergit durant les hores que hem compartit juntes. Un espai igual d'important que la sessió mateixa, on posem en remull els interrogants que han aparegut, les idees i sabers que s'han forjat i les sensacions que ens han travessat. Les dinàmiques de tancament, doncs, ens permeten reforçar els aprenentatges que han emergit durant la sessió.

FER BROTAR ALTERNATIVES

En un primer moment, es dividirà a les participants en tres o cinc grups petits (segons el nombre de persones que siguem). A cada grup se li pre-

sentarà un escenari actual on s'observa el conflicte capital-vida i se li proposarà plantejar/imaginar alternatives a través de les ulleres verdes i liles de l'ecofeminisme:

- **Àmbit energètic** (crisi energètica, pic de les energies fòssils, pobresa energètica). La solució del capital és reforçar l'extractivisme i el poder de l'oligopoli energètic fòssil. / Les solucions des d'una mirada ecofeminista: _____
- **Àmbit aigua** (sequeres extremes, mercantilització de l'accés, prioritització dels usos). La solució del capital és impulsar la gestió privada de l'aigua. / Les solucions des d'una mirada ecofeminista: _____
- **Àmbit de l'habitatge** (model de creixement econòmic en base a la construcció, especulació amb els preus). La solució del capital és la mercantilització del sòl. / Les solucions des d'una mirada ecofeminista: _____
- **Àmbit de l'alimentació** (monocultius, cadenes globals, jornaleres en situacions de vulnerabilitat, destrucció de la biodiversitat). La solució del capital és fomentar el model de l'agronegoci i el monopoli de patents de llavors. / Les solucions des d'una mirada ecofeminista: _____
- **Àmbit cura de la terra** (defensa dels béns comuns, treballs de subsistència comunitària, distribució de les cures). La solució del capital és incidir en la fragmentació i la divisió sexual, racial i transnacional del treball. / Les solucions des d'una mirada ecofeminista: _____

Se'ls demanarà a cada grup que plantegi una alternativa, que no cal que sigui acabada, però que plantegi un canvi en els valors sobre els que s'articula la política econòmica actual. Un cop hagin discutit i formulat una idea conjunta, es compartirà en format plenària amb les companyes per

a generar un espai de posada en comú dels criteris que acompanyen les alternatives des de mirades ecofeministes.

A través d'aquesta dinàmica, **busquem consolidar les nocions d'interdependència, ecodpendència, comunitat, solidaritat i justícia global** centrals a l'hora de pensar transformacions profundes des de coordenades ecofeministes internacionalistes.

EL NOSTRE MÓN ECOFEMINISTA

En un paperògraf situat al centre de la sala, s'escriurà en gran la pregunta "com seria un món ecofeminista?". Les participants aniran passejant per la sala i s'aproparan per escriure idees, paraules, desitjos i, fins i tot, dibuixar allò que els evoca la pregunta.

Un cop el full s'hagi anat omplint i tinguem un bon gruix, les anirem comentant entre totes i plantejant-nos dubtes a través dels quals anirem completant aquest món ecofeminista que aspirem amb les idees que emergeixen de la conversa. Aquest mapa de conceptes, desitjos i dibuixos un cop estigui desbordat ens donarem uns minuts per observar-lo i formularem la pregunta: creiem que és possible avançar cap aquí? I s'anirà a anar compartint experiències que coneixem que creuen que fan possible aquests camins, o moviments, organitzacions i espais en el territori que lluitin per fer-ho possible.

L'objectiu d'aquesta dinàmica és posar sobre la taula que les transformacions ecofeministes —encara que siguin travessades per la urgència— poden construir-se des del desig, des del reconnectar les unes amb les altres i amb el territori que habitem. Busquem consolidar les idees de drets col·lectius, béns comuns, solidaritat i justícia global fonamentals per construir un món ecofeminista que no deixi a cap persona enrere.

Bibliografía

Barca, S. (2022). *Fuerzas de reproducción. El ecofeminismo socialista y la lucha por deshacer el Antropoceno*. Viento Sur. <https://vientosur.info/fuerzas-de-reproduccion-el-ecofeminismo-socialista-y-la-lucha-por-deshacer-el-antropoceno/>

Bayas, B., i Bregolat, J. (2021). *Propostes ecofeministes per repensar les ciutats. Camins públics i comunitaris*. Barcelona: Observatori del Deute en la Globalització.

Bregolat, J. (2021). *On és la justícia global en els pactes verds? Propostes per uns pactes verds globals i internacionalistes*. Barcelona: Observatori del Deute en la Globalització.

Cabnal, L. (2010). *Feminismos diversos: el feminismo comunitario*. Madrid: AC-SUR-Las Segovias.

Colectiva XXK. (2020). *Derivas feministas hacia el bienvivir*. Bilbao: Colectiva XXK, Paz con Dignidad i OMAL. <https://colectivaxxk.net/experiencias/derivas-feministas-para-cambiar-el-sistema/>

Colectiva XXK i SOF Sempre viva Organização Feminista. (2021). *Juntas y revueltas: explorando territorios de la economía feminista*. São Paulo: Colectiva XXK i SOF Sempre viva Organização Feminista. https://colectivaxxk.net/wp-content/uploads/2021/07/Juntas-y-revueltas_V10.pdf

Colectivo Miradas Críticas del Territorio desde el Feminismo. (2017). *Mapeando el cuerpo-territorio. Guía metodológica para mujeres que defienden sus territorios*. Quito: Colectivo Miradas Críticas del Territorio desde el Feminismo, Red Latinoamericana de Mujeres Defensoras de los Derechos Sociales y Ambientales, Instituto de Estudios Ecologistas del Tercer Mundo i CLACSO. <https://miradas-criticasdelterritoriodesdeelfeminismo.files.wordpress.com/2017/11/mapeando-el-cuerpo-territorio.pdf>

Colectivo Miradas Críticas del Territorio desde el Feminismo. (2018). *(Re) patriarcalización de los territorios. La lucha de las mujeres y los megaproyectos extractivos*. *Ecología Política*, 54, 67-70. <https://www.ecologiapolitica.info/repatriarcalizacion-de-los-territorios-la-lucha-de-las-mujeres-y-los-megaproyectos-extractivos/>

Cruz Hernández, D.T., i Bayón Jiménez, M. (coords) (2020). *Cuerpos, Territorios y Feminismos. Compilación latinoamericana de teorías, metodologías y prácticas políticas*. Ecuador/México: Instituto de Estudios Ecologistas del Tercer Mundo, Ediciones Abya-Yala, Bajo tierra ediciones i Libertad bajo palabra.

Dalla Costa, M. (2009). *Dinero, perlas y flores en la reproducción feminista*. Madrid: Akal.

Federici, S. (2010). *Calibán y la bruja. Mujeres, cuerpo y acumulación originaria*. Madrid: Traficantes de Sueños.

García Nemocon, M.E., Montanaro, A.M., i Ocaña Muñoz, L.M. (2021). *Eco-feminismos decoloniales. Abrir miradas*. Madrid: Ecologistas en Acción. <https://www.ecologistasenaccion.org/wp-content/uploads/2021/11/ecofeminismos-decoloniales-abrir-miradas.pdf>

González Hidalgo, M., i Piñeiro, C. (2020). *Ecología política, feminista y emocional: por qué y para qué hablar de emociones y afectos en las situaciones actuales de cambio y conflicto socioambiental*. *Papeles*, 152, pp. 83-100. https://www.fuhem.es/papeles_articulo/ecologia-politica-feminista-y-emocional-por-que-y-para-que-hablar-de-emociones-y-afectos-en-las-situaciones-actuales-de-cambio-y-conflicto-socioambiental/

Hernández, A., Ferriz, A., Herrero, Y., González, L., Morán, C., Brasero, A., i Ortega, A.M. (2009). *La crisis ecosocial en clave educativa. Guía didáctica para una nueva cultura de paz*. Madrid: FUHEM i CIP-Ecosocial. https://www.fuhem.es/media/ecosocial/file/Proyecto%20Dimensiones%20de%20la%20paz/Guia%20ecosocial/GUIA_ECOSOCIAL_texto_completo.pdf

Herrero, Y. (2011). Propuestas ecofeministas para un sistema cargado de deudas. *Revista De Economía Crítica*, 1(13), 30–54. <https://revistaeconomiacritica.org/index.php/rec/article/view/521>

Herrero, Y., Pascual, M., i González Reyes, M. (2018). *La vida en el centro. Voces y relatos ecofeministas*. Madrid: Libros en Acción.

MacGregor, S. (2017). *Routledge Handbook of Gender and Environment*. Londres: Routledge.

Martí, J, i Mentxaka, M. (2023). *Manual ecofeminista contra el poder corporativo*. Madrid: Libros en Acción, Paz con Dignidad i OMAL.

Mies, M. (2019). *Patriarcado y acumulación a escala mundial*. Madrid: Traficantes de Sueños.

Pérez Baeza, S., i del Buey Casas, M. (2023). *Una guía para la Alfabetización Ecosocial: Paz, decrecimiento y sustentabilidad para un mundo posfosilista*. Madrid: Grupo de investigación en Humanidades Ecológicas de la UAM (GHECO), de la Escuela Demospaz del Instituto Democracia, Cultura de Paz i No Violencia y de la Fundación Cultura de Paz. <https://www.fuhem.es/wp-content/uploads/2023/12/Una-guia-para-la-Alfabetizacion-Ecosocial-Paz-decrecimiento-y-sustentabilidad-para-un-mundo-posfosilista.pdf>

Pérez-Orozco, A. (2014). *Subversión feminista de la economía. Aportes para un debate sobre el conflicto capital vida*. Madrid: Traficantes de Sueños.

Rodríguez Enríquez, C., i Partenio, F. (2020). *Sostenibilidad de la vida desde la Economía Feminista*. Buenos Aires: Editorial Madreselva.

Roco Sanfilippo, J. (2016). *Pasos en el camino. Sistematización de las Escuelas de Economía Feminista de Euskal Herria*. Bilbao: Mundubat. <https://www.mundubat.org/proyecto/pasos-en-el-camino-sistematizacion-de-las-escuelas-de-economia-feminista-de-euskal-herria/>

Salleh, A. (2009). *Eco-Sufficiency & Global Justice. Women write political ecology*. Nova York: Pluto Press.

Sanz, M. (coord.) (2021). *Transnacionals vs. Drets de les dones*. Barcelona: CooperAcció. <https://www.cooperaccio.org/wp-content/uploads/2021/09/de-rechos-humanos-mujeres-transnacionales-cast-web.pdf>

Sanz, M. (2022). *Guia feminista per la denúncia de polítiques de mort*. Barcelona: CooperAcció. https://www.cooperaccio.org/wp-content/uploads/2022/07/Guia-Mujeres-Empresa-y-DDHH_cast-def.pdf

Sánchez Cid, M., i Aupi, A.G. (2019). *Fent safareig a l'Escola Popular d'Economia Feminista. Guia pràctica per a desenvolupar un procés col·lectiu des de l'economia feminista*. Barcelona: CooperAcció. https://www.cooperaccio.org/wp-content/uploads/2020/03/Guia-FentSafareig_cat-web-pliego.pdf

Silva Santiesteban, R. (2018). *Mujeres y conflictos ecoterritoriales. Impactos, estrategias, resistencias*. Lima-Barcelona: Entrepueblos, AIETI, Demus Estudios para la Defensa de los Derechos de la Mujer, CMP Flora Tristán i Coordinadora Nacional de Derechos Humanos. <https://www.entrepueblos.org/publicaciones/mujeres-y-conflictos-ecosociales/>

Svampa, M. (2015). Feminismos del Sur y ecofeminismo. *Revista Nueva Sociedad*, 25. https://static.nuso.org/media/articulos/downloads/_1.pdf

Svampa, M. (2021). *Feminismos ecoterritoriales en América Latina. Entre la violencia patriarcal y extractivista y la interconexión con la naturaleza*. Documentos de Trabajo, 59. Madrid: Fundación Carolina. https://www.fundacioncarolina.es/wp-content/uploads/2021/11/DT_FC_59.pdf

WoMin African Alliance. (2021). *Extractives vs development sovereignty: Building living consent rights for African women*. Johannesburg: WoMin African Alliance. <https://womin.africa/wp-content/uploads/2021/05/R2SN-WoMin-Collective-Article-ENG.pdf>

COOPER▶CCIÓ

www.cooperaccio.org